

Засоби формування безпечної поведінки дітей дошкільного віку

Анотація. У статті розкрито сутність робочої концепції сприйняття дітьми дошкільного віку понять небезпека та безпека як основи організації навчально-виховної діяльності. Схарактеризовано основні засоби реалізації запропонованої концепції: метод дидактичних ігор, метод порівняння, метод моделювання ситуацій, метод демонстрацій, метод використання художнього слова, евристичні методи.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, безпечна поведінка дітей дошкільного віку, концепція навчання, засоби навчання і виховання.

Abstract: The essence of the working concept of perception of the concept of danger and safety by the children of preschool age as the basis of the organization of educational activity is revealed in the article. The basic means of realization of the proposed concept are characterized: method of didactic games, method of comparison, method of simulation of situations, method of demonstrations, method of using artistic word, heuristic methods.

Keywords: life safety, safe behavior of preschool children, concept of education, means of education and upbringing.

Постановка наукової проблеми. До базових понять безпеки життєдіяльності належить поняття небезпеки. Ідентифікація небезпек у різних сферах життєдіяльності людини дозволяє управляти безпекою шляхом регулювання рівня ризику [2; 6]. В основі управління безпекою життєдіяльності людини лежить концепція прийнятного ризику. «Сутність концепції прийнятного (допустимого) ризику полягає у прагненні створити таку мінімальну безпеку, яку сприймає суспільство у даний час, виходячи з рівня життя, соціально - економічного становища, розвитку науки та техніки» [6, с. 67]. Для її реалізації необхідно оцінити ризики та управляти ними.

У дослідників існує така думка: «Людина приймає ризик, якщо вважає, що роблячи це, досягає якогось позитивного результату. Допускаючи ризик, люди заробляють собі на життя і виробляють товари, які дозволяють як їм самим, так і іншим жити більш повним життям. Людина схильна йти на великий ризик заради сильних позитивних емоцій (небезпечні види спорту, полювання), чи для самоствердження або підвищення свого соціального статусу, чи з альтруїстичних спонукань (героїчний вчинок)» [6, с. 66]. Зрозуміло, що в силу психофізіологічних та інтелектуальних особливостей діти, зокрема дошкільного віку, нездатні усвідомити та приймати ризики, тому структурування навчального матеріалу та методика навчання дітей дошкільного віку основам безпеки життєдіяльності принципово відрізняється тих, які використовуються для формування світогляду безпечної поведінки у школярів, студентів та працівників підприємств, установ, закладів тощо. Звідси слідує актуальність дослідження засобів навчання дітей дошкільного віку основам безпеки життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розкриття сутності поняття екологічно безпечної поведінки дітей дошкільного віку Н. Манжелій і О. Ващак здійснили обґрунтування її структурних компонентів. Психолого-педагогічні умови формування в студентів знань про небезпеки були об'єктом дослідження А. Іванчука [4], Р. Якіма та ін. Підходи до моделювання процесу формування небезпек аналізували А. Іванчук, В. Савлук [5; 7] та ін. Особливості навчання і виховання дітей дошкільного віку основам безпеки життєдіяльності висвітлювали Н. Герман, С. Гвозд'їй, Н. Коцур та ін. [3]. Механізми формування усвідомленої поведінки в дітей у природному середовищі розкривали А. Захлебний, Т. Мантула, А. Молотова та ін.

Мета і завдання статті. Сформувати концепцію навчання дітей дошкільного віку основам безпеки життєдіяльності та схарактеризувати основні засоби формування в них безпечної поведінки як складової життєвої компетентності.

Виклад основного матеріалу. Для дітей дошкільного віку зміст знань з основ безпеки життєдіяльності доречно розглядати в контексті формування життєвої компетентності. Дослідники розглядають відповідальність за свої вчинки, за їх соціальні наслідки в якості системотворчого чинника життєвої компетентності дитини. Опорою для виховання відповідальності у дітей дошкільного віку є сформоване у віці до п'яти років почуття автономності та особистої цінності. Сутність життєвої компетентності у здатності вирішувати життєві проблемні ситуації, використовуючи набуті знання і вміння. Педагогічний підхід до формування життєвої компетентності розглядає її як духовно-практичний досвід особистості, засвоєний у процесі соціалізації. Отже, життєву

компетентність можна прирівняти до наявного в людини соціального (життєвого) досвіду. Важливо, що життєвий досвід корелює з віком дитини, бо в різному віці й різні способи його використання.

Основні чинники процесу формування життєвої компетентності – це навчання, спілкування, здатність до самореалізації. З дидактичного боку формування життєвої компетентності дітей дошкільного віку варто розглядати як процес, в якому використовуються пізнавальні, комунікативні, емоційно-чуттєві та креативні операції. Важливою психолого-педагогічною умовою за В. Сухомлинським, яка породжує в дітей бажання засвоювати знання з основ безпеки життєдіяльності, є створення позитивного емоційного настрою у процесі сприйняття цих знань.

Отже, життєва компетентність дітей дошкільного віку формується з урахуванням таких її основних складових компонентів: знань про життя в соціумі; умінь використовувати знання на практиці; актуальних для життя в соціумі здібностей (аналітичних, поведінкових, прогностичних).

Так як концепція прийнятної ризику непридатна для відбору структурування навчального матеріалу про основи безпеки життєдіяльності для дітей дошкільного віку, то постає завдання сформулювати робочу концепцію для організації навчання дітей дошкільного віку. Серед низки засобів, які використовують вихователі для організації навчання дітей дошкільного віку базовими є дидактичні ігри як природний спосіб засвоєння дітьми знань про безпечне проживання в соціумі та природному і техногенному середовищах. Ми проаналізували сутність дидактичних ігор з основ безпеки життєдіяльності та цивільного захисту [1]. Результати аналізу дидактичних ігор у таких фактах: основа гри – моделювання нетипових ситуацій; надання переваги емоційно-образному мисленню дітей; дії дітей з комбінуванням різнокольорових карток або картинок (табл. 1).

На основі проведеного аналізу ми прийняли за основну робочу концепції сприйняття дітьми дошкільного віку понять небезпека та безпека як основи організації навчально-виховної діяльності. У літературних джерелах та практиці використовуються різноманітні методи, прийоми і форми роботи з дітьми дошкільного віку. Розглянемо деякі із них, проаналізувавши їх функціональні можливості та на відповідність запропонованої нами концепції. З таблиці 1 видно, що в дидактичних іграх широко використовується розумова операція порівняння як основа формування в дітей дошкільного віку основ логічного мислення, використовуючи в якості засобу формування емоційно-образне мислення дітей.

Деякі дослідники використання розумової операції порівняння використовують для однойменного методу навчання. В основі методу порівняння групування образів або предметів за контрастом або за подібністю. Характерно, що в процесі групування образів або предметів у дітей дошкільного віку починають формуватися основи таких розумових операцій як аналіз, класифікація, узагальнення, збільшуючи його дидактичну цінність. Метод порівняння активізує пізнавальну діяльність дітей дошкільного віку та сприяє формуванню інтересу до основ безпеки життєдіяльності. Наприклад, метод порівняння може бути використаний у формі запитання: «Порівняти вогонь – це добре, чи погано?» або у формі завдання на відбір, чи комбінування образів ситуацій (потенційно небезпечних предметів) тощо.

Дієвими, на думку дослідників, є методи моделювання ситуацій та демонстрації. Метод моделювання ситуацій переважно використовується для формування умінь використання знань на практиці та формування готовності до прийняття рішення в нетиповій життєвій ситуації. Навчальні завдання, для розв'язання яких користуються методом моделювання ситуацій, мають два види умов – карти, наприклад, дороги до дитячого садка з подальшим відміченням потенційно небезпечних місць або у вигляді тексту з описом нетипової життєвої ситуації, наприклад, появу диму в коридорі дитячого садка та ін. Метод демонстрації дозволяє спрямувати уваги дітей на сутність тієї, чи іншої небезпеки в нетиповій життєвій ситуації, наприклад, демонстрація можливостей запаленої свічки, за умови, що свічками намагаються прикрасити новорічну ялинку.

Результати аналізу змісту дидактичних ігор

Назва дидактичної гри	Засоби гри	Дії дітей	Результати гри
Безпечно – небезпечно	Образи небезпечних та безпечних ситуацій. Різнокольорові картки	Групування за контрастом та позначення кольором	Знання та вміння передбачати наслідки дій
Мій вибір	Сюжетні образи. Тексти. Фішки заохочувальні	Групування за контрастом	Знання правил
Наші помічники рослини	Карти з образами лікарських рослин. Образи лікарських рослин	Заповнення карти за принципом лото після правильних відповідей	Уявлення
Оціни вчинок	Образи предметів та ситуацій із ними	Групування за контрастом та призначенням	Знання правил
Екологічний світлофор	Образи ситуацій поведінки на природі. Різнокольорові картки	Групування за контрастом та позначення кольором	Знання правил
Можна – неможна	Образи дітей та дорослих. Образи предметів. Текст	Групування за контрастом	Уявлення
Один вдома	Образи людей різних професій, рідних людей та незнайомих	Прийняття рішення	Знання правил
Чим погратись Петрику?	Образи килима, шафи, дитини, іграшок та небезпечних предметів	Групування за призначенням.	Знання
Казка нас вчить	Образи з казок. Ігрове поле. Різнокольорові фішки	Повторення та формування висновків	Оцінювання ситуацій
Знайди небезпечні предмети	Ніж, ножиці, голка, праска	Прийняття рішення	Уявлення
Відгадай загадку по малюнку	Загадки. Образи небезпечних предметів	Групування за призначенням	Уявлення

Ефективно активізує емоційно-образне мислення, пам'ять, увагу та уяву дітей дошкільного віку метод художнього слова. Сутність методу у використанні віршів, пісень, приказок і прислів'я, казок, загадок. Завдяки цьому методу діти отримують уявлення про потенційно небезпечні явища, процеси, предмети, які знаходяться, як правило, за межами їх особистого життєвого досвіду.

Відчути цінність життя і здоров'я та власні можливості щодо їх збереження і зміцнення дають змогу дітям евристичні методи, зокрема, у формі придумування сюжету казки на безпечну поведінку, чи на завершення готового сюжету казки. Евристичні методи допомагають формувати в дітей зачатки творчого мислення, при цьому творчий акт має форму здогадки, стимульованої правильно підібраними підказками вихователя. Важливою педагогічною умовою використання вихователями підказок прийнято рахувати попередню підготовку дітей до сприйняття підказки, яка породжує в них осяяння в результаті цілеспрямованої та організованої пошукової діяльності. Крім підказок широко використовується низка ігрових прийомів, наприклад, уявна подорож, уявне спілкування з цікавими людьми, драматизації тощо.

Висновки. До основних завдань, покладених на вихователів дітей дошкільного віку, належить формування життєвої компетентності. Безпечну поведінку дитини в соціумі, техносфері, навколишньому природному середовищі відносять до базових компонентів життєвої компетентності. Відбір навчального матеріалу з основ безпеки життєдіяльності відповідно концепції прийнятого ризику неефективний для дітей через особливості психофізіологічних та інтелектуальних характеристик їх особистості.

Ефективною, на нашу думку, слід рахувати концепцію сприйняття дітьми дошкільного віку понять безпека та безпека як основи організації навчально-виховної діяльності. В основі сприйняття понять безпека та безпека лежать ознаки шкода для життя, здоров'я і рукотворних об'єктів та захищеність життєдіяльності як базова потреби людини. Для реалізації вказаної концепції необхідно використовувати методи навчання, які активізують навчально-виховну діяльність шляхом

використання емоційно-образного мислення, сприяючи сприйняттю і засвоєнню знань, формуванню умінь та правил безпечної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Бондареко Н.В. Дидактичні ігри з основ безпеки життєдіяльності та цивільного захисту для дітей дошкільного віку: навчально-методичний посібник. Вінниця: [Б.в.], 2015. 20 с.: URL: <https://vseosvita.ua/library/didakticni-igri-z-osnov-bezpeki-zittedialnosti-ta-civilnogo-zahistu-dla-ditej-doskilnogo-viku-166108.html>.
2. Бочковський А.П. Онтологічні та гносеологічні аспекти ризику виникнення небезпек. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Львів: ЛДУ БЖД, 2015. № 11. С. 137-143.
3. Гвозд'їй С.П. Підготовка майбутніх учителів природничого циклу до навчання школярів основ безпечної поведінки: автореф. дис...канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2007. 21 с.
4. Іванчук А.В. Дидактичні умови формування в студентів знань про небезпеки під час вивчення навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності». *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2013. Вип. 34. С. 304-309.
5. Іванчук А.В., Савлук В.М., Свята М.В. До питання про моделювання соціально-політичних небезпек. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*. Вінниця: ПП Балюк І.Б., 2019. Вип. 3. С. 96-99.
6. Поліщук В.П., Лановий О.Т. Ідентифікація небезпек для учасників дорожнього руху з метою розробки відповідних інфраструктурних заходів та методів навчання. III International scientific and practical conference «Topical researches of the World science». Dubai: «WORLD SCIENCE», UAE, 2017. Vol. 2. № 7. P. 64-71.
7. Савлук В.М., Іванчук А.В. Модель формування соціально-психологічної небезпеки. *Проблеми та перспективи розвитку охорони праці: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів*. Львів: ЛДУ БЖД, 2019. С. 181-182.